

Kiista uudesta yliopistosta – teknokratiaa vai vapautta

■ ANTTI HAUTAMÄKI

Tuukka Tomperi (toim.):
Akateeminen kysymys. Yliopistolain kritiikki ja kiista uudesta yliopistosta. Vastapaino 2009.

Tutkija Tuukka Tomperi on toimittanut pamfletin yliopistolain valmistelusta ja sen kritiikistä. Se pyrkii kokoamaan erilaisia kriittisiä ääniä ja näkökulmia yhteen ja tulkitsemaan prosessia sekä yliopistojen ”hiljaiselle enemmistölle” että ulkopuolisille. Kirjoittajina on tunnettuja keskustelijoita, kuten Leena Koski, Heikki Patomäki, Jussi Vähämäki ja Thomas Wallgren, yhteensä 14 kirjoittajaa. Tuukka Tomperi on kirjoittanut kirjan laajimman artikkelin, joka on perusteellinen katsaus lain valmistelun taustoihin ja asiakirjoihin.

Uusi yliopistolaki hyväksyttiin elokuussa 2009 ja se astui voimaan tämän vuoden alusta. Lakiin kohdistuva kritiikki yliopistojen piirissä ei kyennyt estämään lain hyväksymistä. Kritiikki kuitenkin vaikutti lain lopulliseen sisältöön erityisesti yliopiston hallituksen kokoonpanon osalta: vähintään 40 % hallituksen jäsenistä tulee valita yliopiston ulkopuolelta. Säätiöyliopistoissa hallituksessa on seitsemän jäsentä, joista kolme on säätiön perustajien ehdolle asetta-

mia henkilöitä.

Kritiikki kuuluu yliopiston luonteeseen ja sen ansiosta keskustelu syveni sekä tietoisuus yliopiston kehittämisen linjaratkaisuista lisääntyi. Vaikka laki onkin nyt hyväksytty, on vielä syytä palata yliopistouudistusta koskevaan keskusteluun, varsinkin kun uudistus on vuosikymmenien merkittävinkin askel yliopistolaitoksen kehittämisessä. Tomperin kirja tuo esiin tästä uudistusprosessista tärkeitä näkökulmia.

Kirjan esipuheessa Tomperi etsii yliopistolain kritiikoiden yhteistä nimittäjää ja päätyy siihen että ”yhteistä on huoli yliopistollisen elämän yksipuolistumisesta”. Mutta minkälaisesta elämästä tässä oikein on kysymys? Tomperin mukaan ”yliopistotyön ihanteen olennaisiin piirteisiin kuuluu mahdollisuus keskittyä epäajanmukaisesti pitkäjänteiseen ja hidastempoiseen pohdiskelemaan elämänmuuttoon” (s. 7).

Kirjan lukuisista artikkeleista välittyy kuitenkin vahvemmin toinen yhteinen nimittäjä, pelko yliopiston alistamisesta markkinoiden intressille (Wallgren). Tästä teemasta palautuu mieliin neljänkymmenen vuoden takainen pamfletti, joka sekini liittyi yliopiston uudistamiseen. Vuonna 1970 Kansankulttuuri julkaisi kirjan *Johdatus uuteen yliopistoon*, jonka kirjoittajina olivat Pekka Aarnio, Mikael Böök, Antti Kasvio, Kari Toikka ja Matti Viikari. Kirjan taustalla oli 1960-luvulla virin-

nyt yliopistojen uudistaminen. Silloin taustalla oli opiskelijamäärinen valtava kasvu ja ristiriidat, jotka syntyivät, kun vuoden 1968 kriittinen opiskelijasukupolvi törmäsi vanhoilliseen yliopistolaitokseen. Filosofian professori Oiva Ketonen oli julkaissut merkittävät teoksensa *Valkolakista väitöskirjaan* ja *Yliopistopolitiikkaan tutustumassa*. Erityisesti jälkimmäinen kirja toi uusia ”teknokraattisia” periaatteita yliopiston uudistamiseen. *Johdatus uuteen yliopistoon* -kirjan mukaan ”teknokraattinen yliopistouudistus merkitsisi yliopiston toiminnan, ennen kaikkea koulutuksen sitomista tiiviisti kapitalistiseen suunnitteluun ja muuttaisi sen korkeimman asteen ammattikouluksi. Yliopistosta lähtevän kritiikin ja yhteiskuntaa muuttavan tiedon mahdollisuudet tukahtuisivat” (s. 7–8). Silloisten kirjoittajien tavoitteena oli ”taistella teknokraattista yliopistouudistusta vastaan, tieteellisen ja demokraattisen yliopistouudistuksen puolesta”. Olen näkevinäni samanlaisen hengen innoittavan useita *Akateemisen kysymyksen* pohtijoita.

Heikki Patomäki näkee yliopistouudistuksen perustuvan uusliberalismiin ja sen tavoitteena on ”alistaa yliopistot teknis-taloudellisia intressejä edustavan johtokunnan hallintaan ja riisua demokraattisesti valituilta elimiltä tosiasiallinen valta” (s. 35–36). Tässä Patomäki viittaa Jürgen Habermasin näkemyksiin tieteen tehtävistä. Tieteen, erityisesti yhteiskuntatieteen,

teen tehtävänä on opettaa ja harjoittaa yhteiskuntakritiikkiä sekä opettaa demokraattisia taitoja. Habermasin mukaan yliopistojen tehtäviin kuuluu myös hyödyllisen tiedon tuottaminen, esimerkiksi teknologian kehittäminen. Yliopiston kriittisen tehtävän ja hyödyllisen tiedon tuottamisen välillä on jännitettä. Patomäen tapa panna kaikki merkittävimmät uudistukset, kuten uusi palkkausjärjestelmä, uusliberalismin piikkiin, ei oikein vakuuta. Yhtenäistä uusliberalistista ideologiaa ei ole olemassa.

Habermas näyttää muutenkin olevan kirjoittajien auktoriteetteja. Häneen viittaavat mm. Juha Suoranta ja Thomas Wallgren. Wallgren kuvaa uutta yliopistopolitiikkaa teesillä ”markkinavoimat ja valtio *kolonialisoivat* yliopistoja” viitaten Habermasin pääteokseen *Theorie des kommunikativen Handelns* (s. 216). Wallgrenin mukaan tutkijan työn suunta määräytyy sen mukaan, a) mikä on laillista ja hallinnon tuke-
maa, b) miten markkinavoimat vaikuttavat tutkimuksen rahoitukseen ja c) *mitä tutkijaa* hänen maailman-katsomuksensa, elämäkokemuksensa, alansa tutkimusperinteen ja kollegoidensa kanssa käymän keskustelun perusteella *huvittaa ja kiinnostaa tutkia* (kursivointi minun). Mitä tulee kohtaan b), niin on syytä muistaa, että yliopiston tutkimusta rahoittaa lähinnä valtio yliopistojen toimintarahoituksen, Suomen Akatemian ja Tekesin kautta. Vain murunen yliopistojen rahoituksesta tulee yrityksiltä. Demokraattinen valtiomme siis ”kolonialisoi” yliopistoja!

Yliopiston autonomia ilmenee siinä, että vaihtoehto c) eli vapaa tutkimus saa kukoistaa. Wallgrenin mukaan tiedeyhteisö kolo-

nialisoituu aina, kun a) ja b) ohjautuvat tutkimusta laein, hallinnollisin määräyksin, kohderahoituksin tai lahjoituksin, joiden tarkoitus on muu kuin c):n perusteella tapahtuvan vapaan tutkimuksen edistäminen (s. 217). Wallgren ilmaisee tässä mielestäni yliopistolain kritiikin ytimen: pelon siitä, että vapaa tutkimus tulee yhä vaikeammaksi yliopistolain myötä ja siinä mielessä autonomia kaventuu. Kirja antaa vapaalle tutkimukselle erilaisia epiteettejä, kuten pohdiskeleva elämänsäntee (Tomperi), yhteiskuntakriittisyys (Patomäki), oman järjen julkinen käyttö (Suoranta), yliopiston lumo (Ylijoki), tieteen tasavalta (Volanen), sivistysyliopisto jne.

Kirjan kritiikistä merkittävä osa suuntautuu yliopiston hallintomallia vastaan. Tässä on olennaisesti kysymys hallituksen kokoonpanosta, rehtorin asemasta ja hallintomekanismeista. Martina Reuterin mukaan yliopistojen autonomian väitetty lisäys saattaa käytännössä tarkoittaa autonomian siirtämistä yksittäisiltä tutkija-opettajilta hallintoon ja strategisille johtajille (s. 208).

Myös Tomperi tulkitsee autonomia-tavoitteen tarkoittavan tosiasiasa sitä, että yliopiston johdon autonomia, erillisuus ja itsenäisyys lisääntyvät suhteessa yliopiston henkilöstöön ja opiskelijoihin (s. 191). Autonomia ymmärretään tässä niin, että yliopisto on tutkijoiden ja opiskelijoiden itsehallinnollinen yhteisö, jonka tulee saada yhteisönä päättää mitä tutkitaan ulkopuolisten rahoittajien puuttumatta valintoihin.

Tomperi käy läpi huolellisesti yliopistouudistuksen takana olevia dokumentteja. Laaja artikke-

li tuo hyvin esiin lukutavan, jolla kirjan kirjoittajat tulkitsevat lakia, sen perustelua ja valmistelua. Lukutavan mukaan valtionhallinnon tahtona on tehdä yliopistoista koulutus- ja tutkimuspalveluja tarjoavia toimijoita, jotka ovat suorassa vuorovaikutuksessa elinkeinoelämän kanssa (s. 191). Kritiikin mukaan yliopistojen hallinto on uudistettu tätä tarkoitusta varten liike-elämän mallien mukaisesti. Puhe innovaatioyliopistoista paljastaa viimeistään uudistuksen todellisen tarkoituksen – yliopiston kytkemisen innovaatiojärjestelmään. Tässä on syytä todeta, että yliopisto on aina ollut osa innovaatiojärjestelmää ja vaikuttanut merkittävästi talouden kehitykseen, erityisesti toisen maailmansodan jälkeen (energia, tietotekniikka, lääketiede jne.)

Tomperin lähdekriittinen luku-tapa on perusteltu, sillä jokaisessa uudistuksessa on sekä julkilauttuvia tavoitteita että ”piilotavoitteita”. Onko piilotavoitteena taas kerran ”teknokraattinen” yliopistouudistus? Pitkään yliopistokeskustelua seuranneena olen pannut merkille, että yliopistouudistuksen perustavoitteena on lisätä yliopiston toimintavapauksia ja samaan aikaan tehostaa sen toimintaa ja suunnata tutkimusta palvelemaan paremmin yhteiskuntaa.

Olen itse puolustanut sitä käsitystä, että tutkimuksen vapaus ja relevanssi ovat yhdistettävissä. Yhteiskunta, joka rahoittaa yliopistoja Suomessa kahdella miljardilla eurolla vuosittain, on oikeutettu odottamaan, että yliopisto kouluttaa yhteiskunnan tarvitsemia osaajia, kuten lääkäreitä, opettajia ja insinöörejä, tutkii kysymyksiä, jotka ovat elintärkeitä yhteiskunnalle ja taloudelle (energia ja ympäristö, terveys,

oppiminen, yrittäjäyys, kansantalous) sekä tekee tämän mahdollisimman laadukkaasti ja tieteen tekemisen omia kriteereitä noudattaen (avoin, kriittinen keskustelu, tulosten korjautuvuus jne.). Yliopistojen vaikuttavuus ei kuitenkaan rajoitu ensin mainittuihin tehtäviin, vaan se sisältää myös laajemmat näkemykset elämästä ja yhteiskunnasta (historia, kulttuuri, maailmankuva). Myös tämä tehtävä on selvästi tuotu esiin yliopistolaissa. Yliopistojen kaikessa tutkimuksessa on aina oltava mukana kriittinen ote, se kuuluu tieteen menetelmän kriteereihin. Yliopisto ei onnistu tehtävissään, jos pitkäjänteinen perustutkimus tai sivistystehtävä laiminlyödään. Tämä haaste on aina ajankohtainen, oli yliopiston status tai hallintomalli mikä tahansa.

Kirjassa on monia kiinnostavia artikkeleita, jotka eivät suoraan liity keskusteluun yliopistolaista, mutta ansaitsevat huomiota. Erityisen kiinnostava on Juha Suorannan artikkeli ”Alamaisten elämää”, jossa esitellään niin sanottua julkista sosiologiaa. Siinä opiskelijat muodostavat yhteisön, johon he osallistuvat oman elämäkokemuksensa kantajina. Tässä on siemen uuden tyyppiselle oppimisprosessille, jossa murretaan opettaja-auktoriteetin ja opiskelijan suhteen hierarkisuus. Juuri tämän tyyppisiä uusia työskentelyn malleja pitäisi uudessa yliopistossa kyetä kehittämään.

Kaiken kaikkiaan Tomperin toimittama kirja jää historiaan dokumentoimaan erästä yliopistolaitoksen kehittämisen merkittävintä vaihetta. On luonnollista että muutokset herättävät pelkoja myös akateemisen yhteisön sisällä. Tällainen suuri muutos synnyttää myös ”salaliittoteorioita”: uudistuksen jul-

kilausutut tavoitteet (autonomian lisääminen) ovat vain lumetta, kun ”todellinen” tavoite on alistaa tutkimus sille vieraalle ja vihamieliselle pääomalle tms. Tällaisille salaliittoteorioille on saattanut antaa siipiä lain valmistelu: prosessi olisi voinut olla vielä avoimempi ja eri vaihtoehdoista olisi pitänyt keskustella pidempään.

Uusi yliopistolaki on tosiasiasa erittäin monimutkainen ja sisältää useita piirteitä, joiden vaikutuksia ei ole kyetty riittävästi ennakoimaan. Tämän vuoden alkupuoli on paljastanut, miten huonosti uudistukseen on valmistauduttu hallinnossa ja yliopistoissa. Kukaan ei tunnu tietävän, miten uutta lakia tulkitaan. Järjestelmät laahaavat perässä ja aikaa kuluu tolkuttomasti sopeutumiseen. On pakko yhtyä *Akateemisen kysymyksen* kritiikkiin lain puutteellisesta valmistelusta. Valitettavasti monet arvokkaat kriittiset puheenvuorot torjuttiin, koska äärimielipiteet nousivat julkisuuteen ja kärjistivät keskustelua.

Kirjoittaja on Jyväskylän yliopiston Agora Centerin johtaja ja tutkimusprofessori.

Arvostelun aikaisempi versio on julkaistu kirjoittajan blogissa http://kestavainnovaatio.fi/blog_fi.php. Hän on kehittänyt tätä kirjoitusta Tuukka Tomperin kommenttien perusteella.

TIEDEKIRJA

KIRKKOKATU 14

**TIETEELLISTEN
SEUROJEN KIRJAT,
LEHDET JA MUUT
JULKAISUT**

**AVOINNA
MA KLO 10–17,
TI–PE KLO 10–16.30**

**MYÖS
VERKKOKAUPPA
WWW.TIEDEKIRJA.FI**